

معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

علی نوراللهی

دکتری باستان‌شناسی گرایش دوران تاریخی

(مکاتبات: Alinorallahy@yahoo.com)

چکیده: قلمرو وسیع اشکانی که از ماوراءالنهر شروع می‌شد و تا بخش‌های علیای دجله و فرات را در بر می‌گرفت. از نظر اقلیمی و فرهنگی دارای تنوع و سنت‌های متفاوتی بود که آن‌ها را از هم متمایز می‌ساخت. اشکانیان با توجه به شیوه ملوک‌الطوایفی که داشتند، در امور آن‌ها دخالت نمی‌کردند این یکی از عواملی بود که سبب شکل‌گیری سنت‌های مختلف معماری در این قلمرو وسیع شد. اما علیرغم این دارای اشتراکاتی نیز بودند که شامل تالارهای ایوان دار، نیم ستون‌های تزئینی و استفاده گسترده از تزئینات گچی و گچ‌بری و آجر در این بناهاست. از نظر شهرسازی نیز اشکانیان به شهرهای دایره و مدور گرایش داشتند. در معماری و شهرسازی این دوره تأثیرات هنر هلنی و رومی و هنرهای بومی در نقشه و تزئینات مشاهده می‌شود. علاوه بر این در این دوره علی‌رغم نفوذ و توجه به معماری یونانی و محلی ما شاهد حضور سنت‌های معماری و مذهبی دوره هخامنشی بخصوص در معبد مربع شکل هورا هستیم، همچنین به تداوم سنت‌ها و شیوه معماری و شهرسازی اشکانی در غرب شاهنشاهی اشکانی پرداخته شده است.

واژه‌های کلیدی: معماری، شهرسازی، اشکانیان، بین‌النهرین، سوریه.

Parthian architecture and urbanism in Mesopotamia and SYRIA

Norallahy., Ali

Phd in Archaeology with Historic Era Attitude

(Email: Alinorallahy@yahoo.com)

Abstract: Parthian vast territory was started from Transoxiana to the Upper Tigris and Euphrates encompassed. In terms of climate and cultural diversity and different traditions that make them distinct. According to the Parthian feudal practices were not interfering in their affairs. This was one of the factors that led to the formation of various architectural traditions in this extensive territory. But in spite of these have in common is that Ivan hall with half a decorative columns and extensive use of plaster decorations, stucco and brick in this buildings. In terms of urbanization, the Parthians tend to in the circular and round city. The effect of Hellenistic, Roman and local art can be seen in the architecture and urbanism decoration or plans in this period. In addition, in this period, despite the influence of Greek architecture and we attend local architectural traditions and religion of the Achaemenid period, especially at Temple Square are Hatra. Also are discussed to the continuation of traditions and style of Parthian architecture and urban planning in the West Parthian Empire.

Keywords: architecture, urbanism, Parthian, Mesopotamia, Syria.

۱- مقدمه

امپراطوری گسترده اشکانی که از آسیای میانه تا بخش‌های علیای رود دجله و فرات را در بر می‌گرفت. از نظر سبک‌های معماری دارای تنوع گسترده‌ای بود و طیف وسیعی از سبک‌های بومی و محلی را در بر می‌گرفت، که ناشی از شیوه ملوک‌الطوایفی و نبود سبکی استاندارد و پذیرفته شده از جانب اشکانیان بود. علی‌رغم این تنوع گسترده چه از نظر نقشه، پلان و مصالح این بناها دارای اشتراکاتی بودند که آن استفاده از تالارهای ایوان‌دار، تاق‌ها، قوسی‌ها، ایوان‌ها و نیم ستون‌های تزئینی بوده که به‌مثابه شاخصه‌ای در این دوره خودنمایی می‌کند.

در بخش‌های غربی قلمرو اشکانی که شامل بخش‌های علیای رود دجله و فرات و بین‌النهرین می‌شده، در معماری بناها تأثیر معماری اشکانی به‌صورت بناهای ایوان‌دار و نیم ستون‌های تزئینی و استفاده از تزئینات گچی و آجری و همچنین صورت‌های (الهه‌ها، خدایان و چهره افراد) در نمای ساختمان‌ها، به‌جای مجسمه‌های مجزا نمایان شده است. شکل شهرها نیز به‌تبع شیوه خاص نظامی و دفاعی اشکانیان از مستطیلی به دایره‌ای و مدور گرایش پیدا کرد که نمونه آن را در شهر الحضر می‌توان مشاهده کرد. همچنین برج‌های مربع شکل که از شاخصه‌های قلعه‌های یونانی و رومی بود جای خود را به قلعه‌های با برج مدور داد که هم استحکام بیشتری داشته و هم از نظر دفاعی بسیار کارآمدتر بودند. به هر روی معماری اشکانی در این مناطق نیز در واقع تلفیقی هوشمندانه بود از معماری بومی و معماری یونانی و معماری اشکانی (استفاده تالارهای ایوان‌دار و چهار ستون‌های به هم چسبیده). اما در ادوار بعد معماری ایرانی توانست بر شیوه‌های دیگر بچربد و به‌صورت سبک مجزا و شاخص در این مناطق خودنمایی کند. حال با توجه به بررسی بناها و شیوه شهرسازی پارتی می‌توان چند سؤال مطرح نمود. اول اینکه آیا معماری پارتی ادامه شیوه‌های معماری و شهرسازی پیش از خود است. دوم چرا علی‌رغم اشتراکات نواحی مختلف شاهنشاهی هیچ‌گاه شیوه استاندارد نزد پارتیان مورد پذیرش قرار نگرفت. سوم چه تأثیراتی بر معماری و شهرسازی دوران بعد خود باقی گذاشت. در این نوشتار که مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای است سعی شده از منابع اولاً مورد دسترس و قابل اعتماد در این زمینه استفاده شود و از آنجاکه برخی از تصاویر و پلان‌ها در این منابع قدیمی هستند تلاش بر آن بود تا به‌روزترین تصاویر موجود از منابع اینترنتی جمع‌آوری و در راستای نوشته‌ها به‌کار برده شود و همچنین بررسی‌ها در یک روند و بستر تاریخی به معماری، شهرسازی و تأثیرات اشکانی از دوره پیش و پس از خود پرداخته شود. در این نوشتار به مهم‌ترین و شاخص‌ترین بناهای دوره اشکانی در بخش غربی امپراطوری یعنی بین‌النهرین و سوریه که شامل نیپور، سلوکیه، آشور، الحضر (هترا)، پالمیرا یا تدمر، دورا اروپوس، کیش و اروک پرداخته می‌شود و با توجه به اینکه اشکانیان مردگان خویش را در قبور سردابه‌ای و برج‌های آرامگاهی دفن می‌کردند ضمن نگاهی گذرا بر آن، در پایان نیز جمع‌بندی مختصری از کلیه مطالب ارائه شده است (شکل ۱).

معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

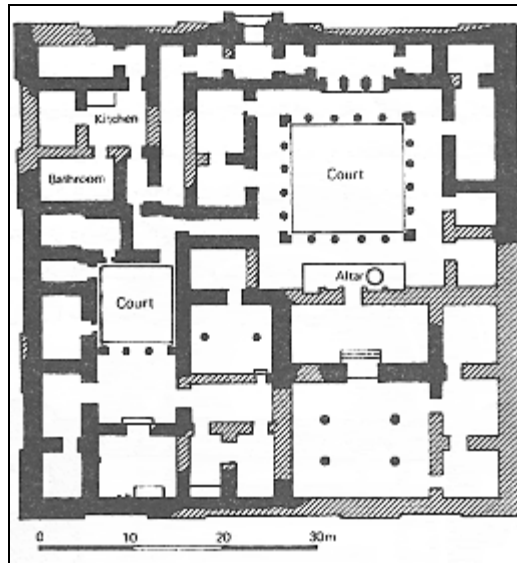

شکل ۲. نمایی از محوطه باستانی نیپور (<https://oi.uchicago.edu/gallery>)

شکل ۳. تابوت سفالی متعلق به دوره پارت نیپور (<https://oi.uchicago.edu/gallery>)

معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

شکل ۴. پلان کاخ اشکانی نیپور (Azarnoush, 1994:78)

۲-۲- سلوکیه

این شهر در حدود ۳۵ کیلومتری بغداد واقع شده است. سلوکوس نیکاتور این شهر را سال ۳۰۷ ق. م. در ساحل دجله و احتمال روی ویرانه‌های شهر اوپیس ساخته شده است. به صورت شطرنجی بنا شده بود، سلوکیه در این زمان دارای جمعیتی بالغ بر ۶۰ هزار نفر بوده و بزرگ‌ترین و ثروتمندترین شهر بین‌النهرین بوده است. این شهر مانند دیگر شهرهای سلوکی چون محل زندگی مردمان بیگانه بود، دارای برج و باروی ضخیم بوده که با ایجاد برج‌های چهارگوشه تقویت می‌شد (هرمان ۱۳۷۳: ۳۱).

اولین فرمانروای پارسی میترا دات اول (حدود ۱۷۱/۸-۱۳۷ پ.م.) بود. او در دوران ابتدای فرمانروایی خود توانست بر ایران و بین‌النهرین مسلط شود. با توجه به اینکه پادگان پارسی در داخل دیواره‌های شهر سلوکیه به دست نیامده، گمان می‌رود ساکنان شهر ثروتمند سلوکیه با اشکانیان که در ازای پذیرش حکومت آن‌ها معامله‌ای انجام داده بودند. در عوض پارت‌ها در نزدیک آن، در کناره چپ دجله اردوگاه نظامی بزرگی ایجاد کردند که بعدها تیسفون نامیده شد و اقامتگاه دربار پارسی گردید (پرادا ۱۳۸۳: ۲۶۱) (شکل ۵). در حفاری‌های تپه کوخه (نام جدید محوطه سلوکیه) قسمت‌های از پلان کلی دیوار مدور شهر به دست آمد. این دیوار حدود ۱۰ متر ضخامت دارد (شکل ۶). شهرسازی در سلوکیه نیز ویژگی خاصی دارد. نقشه شهر عبارت است از یک سیستم منظم مرکب از خیابان‌ها و بلوک‌های ساختمانی به ابعاد ۱۴۰×۷۰ متر. در خیابان مرکزی دو معبد پارسی، یک محل تجمع (آگورا) یک بازار ساخته شده است و در پشت آن شعبه‌ای از نهر ملکا (کانال شاهی) که دجله را به فرات متصل می‌کند، وجود دارد. دومین خیابان اصلی در جنوب شهر واقع بوده که در اطراف این خیابان رواق‌های ستون‌دار، عمارت دولتی و عمومی، تماشاخانه (تئاتر)، بازار و احتمالاً یک ورزشگاه سرپوشیده قرار داشته است (نوروززاده چگینی ۱۳۷۴: ۱۰). حفاری‌های که در دهه ۱۹۳۰ م. در این محوطه انجام شده سه لایه را مشخص کرده است، که مدارک جالبی از پارسی شدن تدریجی این شهر یونانی را به دست می‌دهد. در قدیمی‌ترین لایه کاوش شده یعنی لایه سوم، مجتمعی از چندین واحد اتاق‌های مشابه که گرد صحنه‌های بی‌سقف جمع آمده و تالارهای در قسمت جنوبی آن قرار داشت، تشکیل شده بود. دو ایوان ستون‌دار با گذر از میان ستون‌های چهارگوش دو طرف درها به تالارها منتهی شده است.

معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

این نقشه به‌وضوح تلفیق فکر و هنر یونانی و بابلی یعنی تالارهای بزرگ مستطیل یونانی و صحن بابلی را نشان می‌دهد (هرمان ۱۳۷۳: ۶۰). در کاوش‌های این شهر بقایای گچبری‌های زیادی که شامل موتیف‌های هندسی، گیاهی و حیوانی می‌شد به‌دست آمد. (شکل ۷-۸)

لایه دوم در نیمه قرن اول میلادی کمی پس‌ازاینکه پارتیان شهر را مطیع خود ساختند بنا شده است. استفاده از ستون در ساختمان‌ها متوقف شد، ستون عنصری تزئینی به‌صورت نیم ستون‌های چسبیده به دیوار مورد استفاده قرار می‌گرفت. ایوان‌های ستون‌دار جای خود را به تالار بار با ایوان داد، که سقف آن با تاق ضربی می‌پوشاندند. از ایوان تاق ضربی به‌مثابه ورودی کل مجموعه کاخ و به‌صورت ترکیب اساسی نمای صحن استفاده شده است. درهرحال تنها در مرحله نهایی اشغال سلوکیه بود که در لایه اول که تاریخ آن را حدود ۱۲۰ تا ۲۰۰م. دانسته‌اند، کاخ پارتی به‌صورت یک بنای یادبود با صحن‌های عظیم که امتیاز ویژه معماری آن ایوان‌های بزرگ تاقدار بود، در آمد (هرمان ۶۱-۶۲: ۱۳۷۳) (شکل ۹).

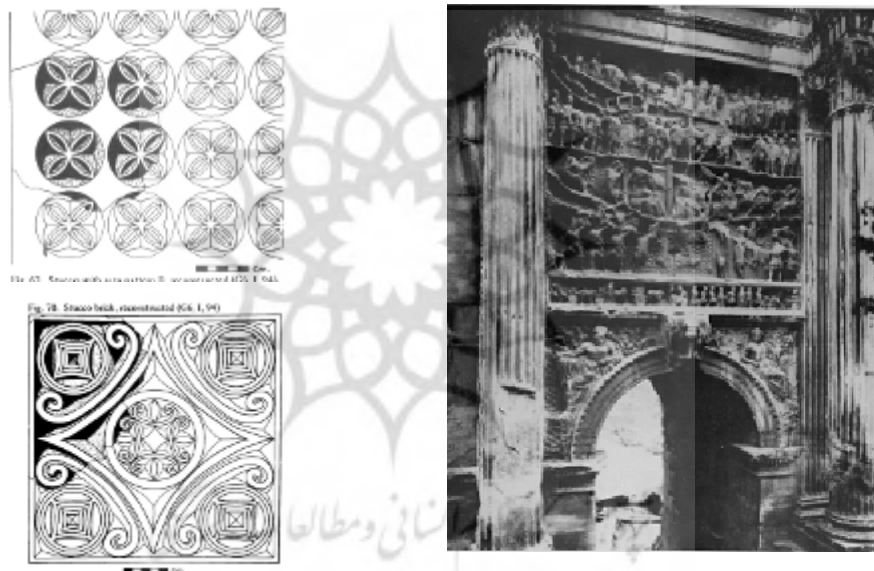

شکل ۵. نقشه شهر سلوکیه و تیسفون (Hopkins, 1972: Pl. 1)

معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

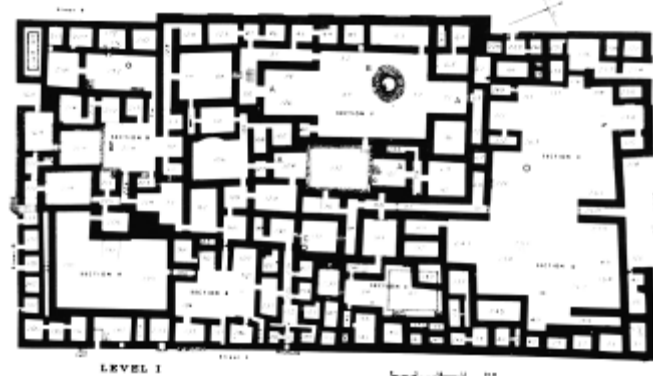

شکل ۶. نمایی از محوطه سلوکیه و کاوش‌های آن (https://oi.uchicago.edu/gallery)

شکل ۷: تاق حجاری شده سپتیموس سوروس در سلوکیه و تیسفون (Hopkins, 1972:Pl.IV).

شکل ۸: طرح برخی از گچبری‌های سلوکیه (Hopkins, 1972:fig63,70).

شکل ۹. پلان کاخ سلوکیه، A. ایوان‌ها، B. استخر، C. چاه آب. از سده دوم میلادی. (Hopkins, 1972:Pl.IX).

۳-۲- آشور

آشور در غرب رود دجله و در ۱۰۰ کیلومتری جنوب موصل واقع است و در نقطه‌ای مسلط بر راه‌های عمده کاروان رو که از بابل و ایران به دره خابور و شهر نصیبین می‌رفت قرار داشت. آشور از زمان سقوط آشوریان تا اسکان مجدد در آن توسط پارتیان متروک مانده بود، شاید علت این امر آن بوده است که زندگی شهروندان آن بستگی به آبیاری که با حمایت دولت انجام می‌شد، داشت. آشور یا لبانا زیاد دوام نیاورد و ساختمان‌های مهم در دوران صلح و رونق قرن اول میلادی ساخته شد. نیمی از این شهر در سال ۱۱۶ میلادی به دست تریانوس امپراتور روم که سیاست اگوستوس در مورد حفظ وضع موجود در شرق را تغییر داد از بین رفت. بنا پس از ترمیم خرابی‌ها و توسعه در سال ۱۹۸ میلادی مجدداً توسط سپتیموس سوروس ویران گردید. و زندگی فلاکت‌بار شهر تا سال ۲۵۷ میلادی که سرانجام توسط شاپور اول ساسانی غارت و ویران شد، ادامه یافت. بنابراین با دو لایه عمده پارتی به قرن‌های اول و دوم میلادی مربوط می‌شود (شکل ۱۰).

ویژگی کاخ آشور صحن کمابیش چهارگوش در مرکز است با چهار ایوان بزرگ که بر هر یک از چهار سمت آن مشرف است. استفاده از این نقشه چهار ایوانی با ایوان‌های صلیب‌وار تا امروز نیز ادامه یافته است. نماهای صحن کاخ با استفاده فراوان از اشکوب‌های بی‌پنجره مرکب از نیم ستون‌های باریک با سرستون‌های بدقواره ایونی یا دوریک، تاق‌های قابدار، تاقچه یا پنجره‌های کور به‌طور مفصل تزیین شده بود. هر یک سه اشکوب با استفاده از افزیه‌های مرکب از صفحات گچبری تزیین شده با نقش مایه‌های مشبک، طبیعت‌گرایانه و هندسی از یکدیگر جدا شده است. این تزئینات استفاده بصری داشته و فاقد اهمیت ساختمانی بود. همچنین در این کاخ از شیوه آجرچینی عمودی به‌طور وسیعی استفاده شده است. یکی از ویژگی‌های کاخ آشور استفاده از چهار ستون قطور آجری و ساختن طاق ضربی برای پوشش این فضا است (هرمان، ۱۳۷۳: ۶۳-۶۲). مهارت پارتیان در اقتباس و تعدیل را می‌توان یکبار دیگر در قسمت مقدس واقع در شمال شرقی شهر دید که در آن تعدادی پرستشگاه که هر یک با نقشه‌ای متفاوت ساخته شده‌اند مورد کاوش قرار گرفته است. معبد A: در زیر این معبد آثار معابد دوره آشور وجود دارد و بنای آن از یک کفش کن که به حرم منتهی می‌گردید تشکیل شده، این نقشه در بین‌النهرین تا قرن اول میلادی استفاده شده و خاص بین‌النهرین است که مشابه آن در اروک و دورا اروپوس کاوش شده است. معبد پری پتراوس: در این معبد که سبک بنای آن ترکیبی از عناصر پارتی و یونانی است. یک ایوان ورودی به نقشه کفش کن و حرم که خاص بین‌النهرین است و سه طرف دیگر آن توسط ردیفی از ستون محاط گردیده، اضافه شده است.

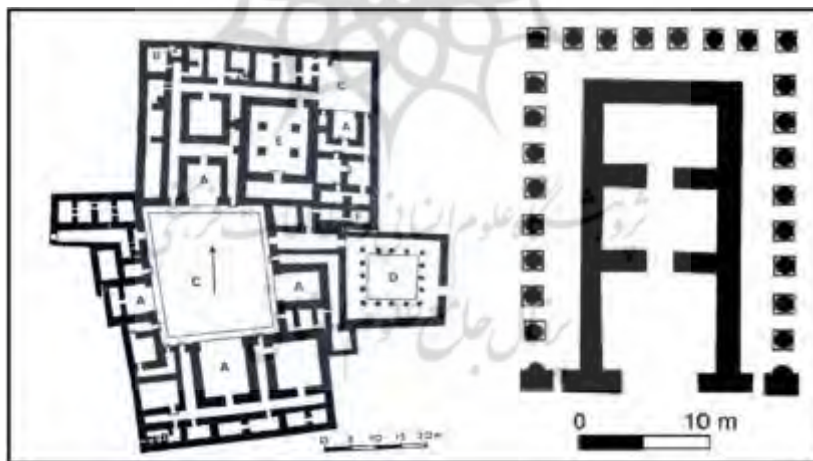
معبد آشور: معبد سوم که این معبد دارای ویژگی‌های کاملاً پارتی است، که ابتدا از دو ایوان پهلو به پهلو که اتاق‌های در پشت آن‌ها ساخته شده، تشکیل شده بود و بعدها ایوانی در سمت شمال به بنا افزوده شد. این بنا در جای پرستشگاه باستانی آشور خدای ملی آشوریان که پرستش وی در معبد جدید نیز ادامه یافت، ساخته شده بود. این تنوع نقشه در معابد و پرستشگاه‌ها به‌خوبی تنوع مذاهب در امپراطوری پارتی را نشان می‌دهد (هرمان ۱۳۷۳: ۶۵) (شکل ۱۱).

معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

می‌توان گفت از نوآوری‌های پارتیان در آشور ساختن ستون‌ها با آجر بود، دیوارها ستون‌ها با آجرهای کنار هم چیده شده که بعد با اندودی گچی پوشیده می‌شدند. این تکنیک آجر در دوره ساسانیان در تیسفون به اوج خود رسید. همچنین طاق‌های بلند آجری نیز از نوآوری‌های پارتیان در آشور بود که در دوره ساسانی رواج بسیار یافت به‌خصوص نمای آن در کاخ ساسانی تیسفون تأثیر فراوان داشته است. این تأثیر ممکن است به‌طور غیرمستقیم و از طریق یک بنای کهن‌تر که احتمالاً در محل قرار داشته، منتقل شده باشد (کالج ۱۳۸۰: ۱۲۱؛ پرادا ۲۶۶: ۱۳۸۳) (شکل ۱۲).

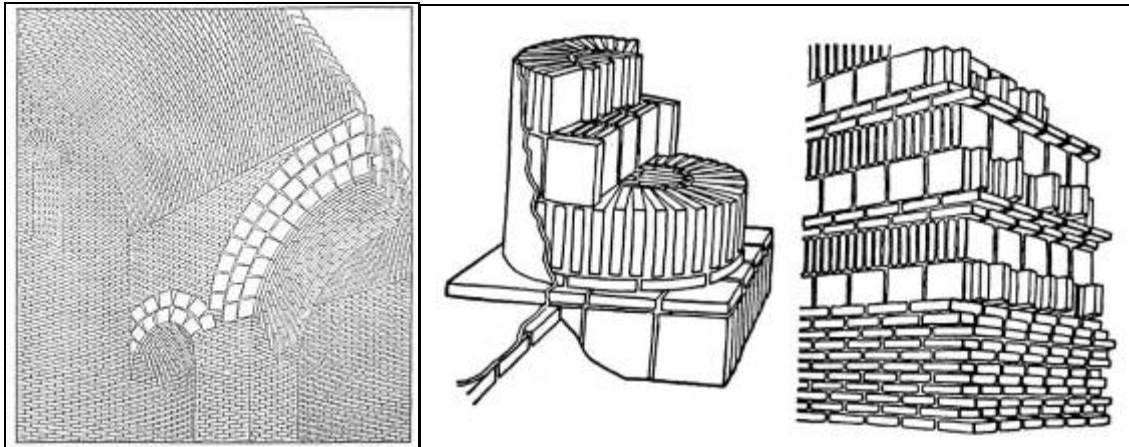

شکل ۱۰. نمای محوطه آشور در شمال بین‌النهرین (<https://oi.uchicago.edu/gallery>)

شکل ۱۱. نقشه کاخ پارتی آشور در سده اول و دوم میلادی، A. ایوان‌ها، B. حمام، C. حیاط، D. حیاط با ستون‌های در اطراف، E. تالار ستون‌دار و آشپزخانه (Reuther 1938: 435). راست: پرستشگاه دور ستون‌دار آشور در اواخر دوره پارتی (کالج ۱۳۸۰ شکل ۳۲)

معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

شکل

۱۲. شیوه تاق زنی و آجرچینی و ساخت ستون‌های اجری در آشور (کالج ۱۳۸۰)

۴-۲- الحضر (هترا)

حضر، الحضر یا هترا در ۱۱۰ کیلومتری جنوب غربی موصل و در ۷۰ کیلومتری غرب آشور در یک منطقه بیابانی واقع است (سفر و مصطفی ۱۳۷۶: ۲۹)، شهر الحضر به صورت دایره‌ای شکل - که قطر آن حدود ۲ کیلومتر است - طراحی و ساخته شده است، خندقی عمیق و دیواری با ۱۶۳ برج و تعدادی قلعه آن را محصور نموده‌اند (همان ۱۳۷۳: ۳۸) (شکل ۱۳). معماری الحضر در شیوه ساخت‌وساز و استفاده از مصالح، نوع سبک معماری، هنرهای تزئینی و آرایش بناها، اسلوب ویژه خود را دارد. در اینجا از گچ و سنگ بسیار استفاده شده است به‌ویژه در ساخت ایوان‌ها که یکی از عناصر اصلی سبک معماری آن به شمار می‌آید. بناهای الحضر در مرحله اول به دو دسته عمده تقسیم می‌شوند، دسته اول با خشت خام و ملاط گچ ساخته شده‌اند و شامل ساختمان‌های مسکونی و معابد کوچک‌اند، دسته دوم بناهای مرتفعی‌اند که با تخته‌سنگ‌های بزرگ و ملاط گچ ساخته شده و بلندترین و بزرگ‌ترین این آثار بارو، دیوار شهر، برج‌ها، دروازه‌ها، و معبد هستند. علاوه بر این گورها و آرامگاه‌هایی که در داخل شهر و به‌ویژه در جبهه شرقی شهر پراکنده‌اند با استفاده از مصالح یاد شده ساخته شده‌اند. بر این اساس شهر الحضر از قدیمی‌ترین شهرهای است که در ساخت بناهای آن از گچ به‌طور وسیعی استفاده شده است.

نکته قابل توجه درباره معماری این محل وجود ایوان در همه معابد، کاخ‌ها و خانه‌های مسکونی شهر به عنصر اصلی در معماری است که این عنصر معماری متداول در الحضر، بناهای آن را از آثار و بناهای هلنی و رومی متمایز می‌کند.

معبد خورشید (کبیر): بنای معبد مستطیل شکل و دیوارهای آن را احاطه کرده است. معماری معبد به دو بخش مجزای صحن و حرم معبد تقسیم شده است. این معبد با سنگ‌های یکپارچه عظیم مدور و گچ بنا شده و درست در وسط شهر قرار دارد. و همه خیابان‌های طولی و عرضی شهر به آن ختم می‌شوند. ساختمان این معبد به سمت شرق ساخته شده، زیرا در درجه اول برای عبادت خدای خورشید اختصاص یافته است. معبد نزد ساکنان الحضر به هیکلاریا یعنی معبد کبیر و همچنین بیت الهاء به معنی خانه خدایان مشهور بوده است. در این معبد، معابد کوچک‌تر و ایوان‌های قرار گرفته‌اند که عبارت‌اند از ایوان‌های هم‌ردیف، خلوتگاه شمس (معبد چهارگوش)، معبد شحیرو، معبد سمیا (؟)، معبد مرن، معبد سقایه، و دروازه‌های معبد کبیر و معابد دیگری همچون معبد اول، معبد دوم، معبد سوم، معبد چهارم (بعل شمین، اترعتا)، معبد پنجم

معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

(معبد اشراابل)، معبد ششم، معبد هفتم (معبد نرگول)، معبد هشتم، معبد نهم، معبد دهم (معبد نرجول)، و معبد یازدهم در این مجموعه قرار دارند (سفر و مصطفی ۱۳۷۶) (شکل ۲۰-۱۴). باروی قطور الحضر: دارای نقشه‌ای کمابیش مدور است و با استفاده از پایه‌های چهارگوش تقویت شده بود. این نوع باروها که در شهرهای پارتی از جمله تیسفون، دارابگرد و مرو دیده می‌شود، ویژه پارتیان است. بیشتر بناهای الحضر درون یک ارگ عظیم چهارگوش که تقریباً در مرکز شهر واقع است، ساخته شده‌اند، این ارگ به سه قسمت تقسیم شده بود. یک محوطه بزرگ در جلو که به دو محوطه کوچک‌تر در انتهای غربی منتهی می‌شد. دیواری که محوطه غربی را به دو قسمت تقسیم می‌کرد. عملاً از میان عمارت اصلی که در ابتدا از دو ایوان پهلوپهلو تشکیل می‌شد، عبور می‌کرد (هرمان ۱۳۷۳: ۶۷) (شکل ۱۳).

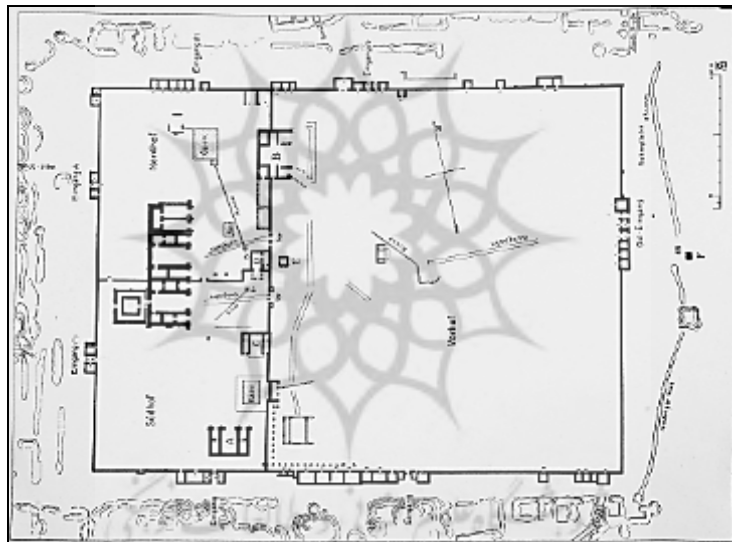
در اینجا استفاده متفاوت دیگری از ایوان دیده می‌شود. به طوری که هر ایوان وجودی مستقل است که اگر لازم باشد می‌توان ایوان‌های دیگری به آن اضافه کرد. به این ترتیب کاخ هترا به طور آشکاری از دو ایوان با طاق‌های کناری تشکیل شده بود که نمای آن را مانند یک تک بنای بهم پیوسته نشان می‌دهد. بعدها دو ایوان دیگر در کنار آن‌ها اضافه شدند. این نما با دو دسته از سه تاقی‌های خود، که در هر دسته یک ایوان بزرگ مرکزی و دو اتاق با پوشش تاق گهواره‌ای کوچک‌تر در دو طرف خود دارد، یادآور تاق پیروزی یا دروازه‌های رومی است. نما و شیوه به کار بردن سنگ در بناهای سوریه که ارتباط نزدیکی به سبک معماری هلنی-رومی دارد که قابل مقایسه و یادآور ساختمان‌های دوران پارتی در گارنی ارمنستان و نسا در آسیای میانه است. با وجود این، در پشت ایوان‌های کاخ هترا معبدی است که نقشه آن تقریباً ادامه نقشه آتشکده هخامنشی در شوش است (شکل ۱۵). این معبد، تنها با تاق گهواره‌ای محراب و تاق جداگانه راهروی پیرامون خود از بناهای قدیمی‌تر متمایز گردیده است، زیرا پیش از آن تمامی بنا با سقف مسطحی که بر ستون‌ها قرار گرفته بود پوشیده می‌شد. در بناهای هترا از تندیس‌ها و چهره‌های انسانی و تندیس‌های حیوانی به-خصوص در قوس‌ها استفاده شده است که نشان‌دهنده این است که مجسمه‌سازی بخشی از معماری در آمده است (شکل ۱۹-۱۸).

معبد هترا تأثیر و میراث هخامنشی را در مذهب اشکانیان آشکار می‌سازد، هرچند پارت‌ها نسبت به سایر مذاهب با تسامح و تساهل برخورد می‌کردند و سبک‌های گوناگون بناهای مذهبی نشانه آزادی مذاهب است (پرادا، ۲۶۷: ۲۶۸-۱۳۸۳).

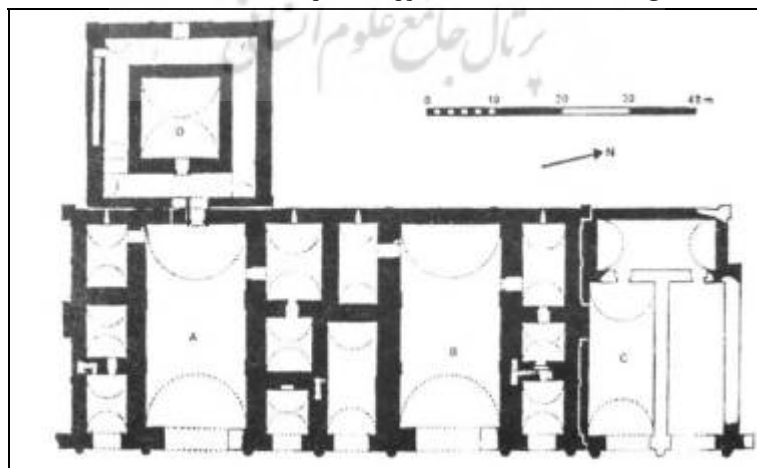
معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

شکل ۱۳. عکس هوایی شهر هاترا (هرمان ۱۳۷۳)

شکل ۱۴. نقشه بنای معبد خورشید هترا (Andrea, 1912, T.III)

شکل ۱۵. پلان معبد خورشید (شمس) در الحضر (هترا) از سده اول و دوم میلادی (کالج ۱۳۸۰: شکل ۳۴)

معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

شکل ۱۶. نمای کامل از معبد خورشید هترا (<http://www.projectmosul.org>)

شکل ۱۷. نمای ایوان‌های معبد خورشید هترا (<https://oi.uchicago.edu/gallery>)

شکل شماره ۱۸. تزئینات حاشیه تاق و قوس‌های معبد هترا (<https://oi.uchicago.edu/gallery>)

معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

شکل شماره ۱۹. نقش برجسته الهه نیکه در بالای ایوان <https://oi.uchicago.edu/gallery>

شکل شماره ۲۰. ستون‌های با سرستون‌های به سبک کرتین <https://oi.uchicago.edu/gallery>

۵-۲- دورا اروپوس

نقشه شهر دورا اروپوس از سبک شهرسازی سلوکی- یونانی پیرومی می‌کند و خیابان‌ها به صورت شطرنجی ساخته شده‌اند که حصار با برج‌های چهارگوش آن را احاطه کرده است (شکل ۲۱). دورا اروپوس مشهورترین مرکز هنر پارتی در شمال بین‌النهرین و در کنار فرات است، که از ویژگی‌های آن معماری با ایوان، دیگری پیکرتراشی و مجسمه‌سازی به‌کاررفته در معماری‌ها و تزئینات گچکاری و نیز انواع تندیس‌های سنگی است (ویستوهوفر ۱۳۸۷: ۱۶۴). در اینجا با وجود جریان‌ها و سبک‌های خارجی سبک پارتی با قدرت تمام نمایان است. در بخش شرقی سوخ (سوق) بازار قرار داشته است. در شهرهای پارتی مهم‌ترین بناها معمولاً ارگ و پرستشگاه‌ها بود. پرستشگاه‌های شهر دورا اروپوس بر اساس سنت‌های شرقی ساخته شده‌اند (کالج ۱۳۸۰: ۱۰۴). که مهم‌ترین آن‌ها معبدی است که در سال ۷۰م. برای خدایان پالمیری ساخته شده است (سرفراز ۱۳۸۷: ۲۲۳). این بنا در پیرامون یک حیاط بزرگ ساخته می‌شد. در سمت مقابل ورودی نمازخانه یا نمازخانه‌ها قرار داشت و در پیرامون حیاط اتاق‌ها و نمازخانه‌های دیگری توسط جمعیت‌های مذهبی برپا شده بود. ویژگی بعضی از این پرستشگاه‌ها همانا افزودن یک تالار تئاتر است. پرستشگاه اتارگاتیس دارای دو تالار تئاتر است و کشف یک تئاتر در کنار رواق یک پرستشگاه سلوکی واقع در هوای

معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

آزاد شاهدهی بر این امر است که ریشه بومی دارد و برای آن برپا شده که مردم بتوانند بعضی مراسم را ببینند (کالج: ۱۳۸۰: ۱۱۳). در درون پرستشگاه‌های این شهر نقاشی‌های مذهبی از دوران مختلف کشف شده است و در این نقاشی‌ها اشکال با خطوط ساده نشان داده شده‌اند (سرفراز: ۱۳۸۷: ۲۲۳) (شکل ۲۲-۲۴).

شکل ۲۱. راست: نقشه خیابان‌بندی شطرنجی و باروی شهر دورا (<https://www.le.ac.uk/ar/stj/dura.htm>)

چپ: عکس هوایی شهر دورا اروپوس و غارت صورت گرفته در آن (<https://news.artnet.com>)

شکل ۲۲. بازسازی معبد سیناگوگ در کنار دژ

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dura_Europos_synagogue_isometric_view.jpg

معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

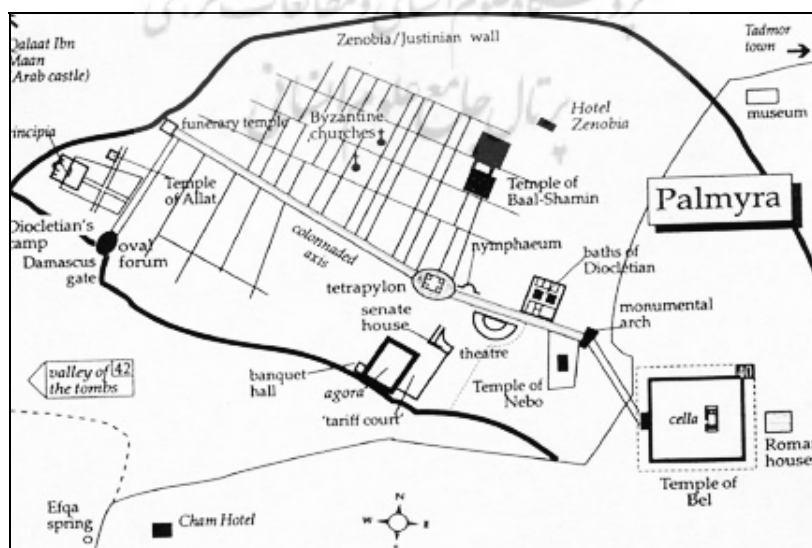

شکل ۲۳. بقایای معبد سیناگوگ - <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5e/DuraEuropos-AdonisSynagogue.jpg>

شکل ۲۴. فرسک صحنه‌ای از کتاب ایشتر در معبد سیناگوگ ۲۴۴ میلادی <https://en.wikipedia.org>

۶-۲- تدمر (پالمیر)

در میان بیابان‌های سوریه، مجموعه ویرانه شهر پارتی و هلنی- رومی پالمیرا قرار دارد. اهمیت و جایگاه پالمیرا به علت مکان قرارگیری در مسیر تجاری از تقریباً از سال ۴۴ پ. م. تا سال ۲۷۲ پ. م. بود که توقف‌گاه اصلی کاروان‌های تجاری به شمار می‌رفت. طولانی‌ترین خیابان شهر با ۱۱۰۰ متر طول در زمان روم که به معبد خدای بعل که در منطقه به دیوکلیسین معروف است، متصل می‌شود. بقایای باستان‌شناسی شامل معبد بعل، دیوار ژامبلیک، بنای دیوکلیستین، چشمه افکا، مقبره الهه بعل، مقبره آنتاتان، گور سه برادران، مقبره ژان بلیک، شهر مردگان، کلیساها، قلعه ابنمان، مقبره دیونیسوس، دیوارهای خندق ابوالفرار، تئاتر، مجلس سنا، تاق‌های یادبود و معبد بزرگ تدفین و آگورا، یک چهارم شهر، و معابد دیگر که پژوهشگران آن‌ها را نمونه‌های اولین بقایای معماری رومی در شرق مدیترانه می‌دانند (شکل ۲۵-۲۸). همچنین گورستان‌های بیرون از دیواره‌های شهر قرار دارند که به دره گورها معروف است (شکل ۲۹). بیشتر نقش برجسته مربوط به افراد و خدایان و صحنه‌های خدایان در این بخش به دست آمده است (شکل ۳۰-۳۲).

شکل ۲۵: نقشه شهر پالمیر و معبد بعل شمین http://www.galenfrysinger.com/palmyra_syria.htm

معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

این شهر تقریباً مستقل اداره می‌شده و پلینی جمعیت این شهر را ۶۰۰ هزار نفر نوشته است. ساکنان این شهر ترکیبی از سامی و یونانی بودند. همچنین در کاوش‌های سال ۲۰۰۷ در بخش شمال شهر بازلیکای با سرستون‌های پیرامونی کاوش شد که دارای سرستون‌های حجاری شده به سبک کرنیتین بود (Gawlikowski, 2007: 517-526). پالمیرا در سال ۱۹۸۰ میلادی ثبت جهانی شد. در طی جنگ داخلی سوریه بخش‌های زادی از این شهر به وسیله تروریست‌های داعش تخریب و نابود گردید (شکل ۳۳-۳۴).

شکل ۲۶. معبد بعل شمین پیش و پس از تخریب به دست داعش <http://news.yahoo.com>

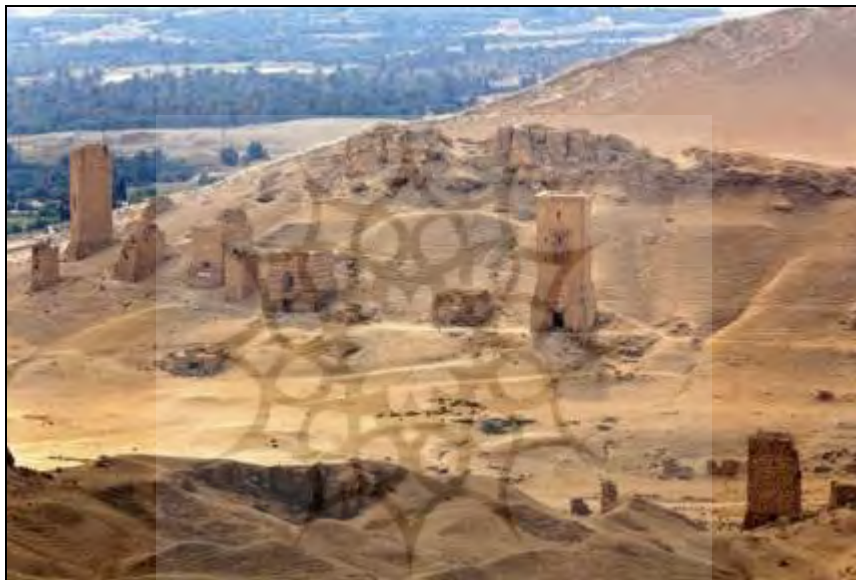

شکل ۲۷. بالا و پایین: قبل و بعد انفجار معبد بعل شمین توسط داعش <http://www.skyscrapercity.com>

معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

شکل ۲۸. معبد بعل پالمیرا <http://www.skyscrapercity.com>

شکل ۲۹. برج‌های خاموشی پالمیرا و نمای داخلی یکی از آنها <http://www.cbc.ca/news>

معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

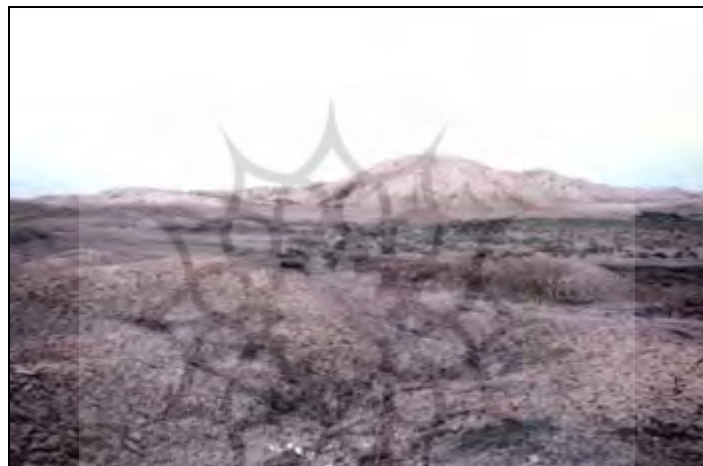
- شکل ۳۰. از چپ به راست. آگیبول خدای ماه، بعل شمین، ملک بعل خدای خورشید، قرن اول میلادی (موزه لوور)
- شکل ۳۱. نقش برجسته‌های تدفینی دره گورستان پالمیرا قرن دوم میلادی. <http://www.apollo-magazine.com>
- شکل ۳۲. دو تاجر با شتر بارکش از دره گورستان قرن ۲-۳ میلادی <http://www.nybooks.com>
- شکل ۳۳. باستان‌شناس فقیه خالد الاسعد در کنار نقش برجسته‌های پالمیرا
- شکل ۳۴. تخریب پالمیرا (تدمر) توسط تروریست‌های داعش <http://albedaiiah.com6>

۷-۲- کیش

این شهر در جنوب بین‌النهرین و در نزدیکی ساحل دجله واقع و نام کنونی آن تل الحیم است (شکل ۳۵). در سال ۱۹۱۴-۱۹۱۲م. باستان‌شناسان فرانسوی و از سال ۱۹۳۲-۱۹۲۳م. یک گروه مشترک آمریکایی-انگلیسی کاوش‌های باستان‌شناسی را در این محوطه ادامه دادند. پس از یک وقفه طولانی گیبسون از سال ۱۹۸۰م. کاوش‌هایی در این محل انجام داد. مهم‌ترین یافته باستان‌شناسی از دوران اشکانی در این محل بقایای یک دژ در شمال مجموعه آثار کیش است که پلان مستطیل شکل دارد و چند برج نیم‌دایره در آن است، همچنین دیوارهای آن با ستون‌نمایی با اندود گچی تقویت شده‌اند (محمدی فر ۱۳۸۷: ۱۶۵). همچنین در این محوطه دو کاخ شناسایی و کاوش شد، موری این دو کاخ را با توجه به پلان و گچبری‌های

معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

آن و سردیس‌های گچی به دوره ساسانیان نسبت داده است (Moorey, 1978: 130-136)، اما تعلق این دو بنا به دوره با شک و شبهه همراه است. کاخ دوم در کیش اتاق ستون‌داری داشت که احتمالاً به همان شیوه کاخ دامغان طاق قوسی بر آن زده بودند. در این دو بنا ایوان مرکزی بزرگ‌تر و بلندتر از سایر بناها و ایوان‌های جانبی است این نوآوری برای اولین بار در این دو بنا دیده می‌شود. این دو بنا از آجر با ملاط گچ ساخته شده‌اند. شیوه استفاده از گچ در این بناها برای پوشش سطوح و همچنین استفاده از گچ برای پوشش ازاره‌ها و قوس‌های مطبق (طاق پلکانی) و همچنین در تزئینات پیشرفتی آشکار را نشان می‌دهند. در کیش، در کاخ یکم، نیم‌تنه‌های برجسته انسانی به‌مثابه تزئین به‌کار رفته و در حیاط و صحن دوم چهارده نیم‌تنه تقریباً سالم که تاج‌های آن‌ها را مشابه تاج‌های شاپور دوم دانسته‌اند با چهارده نیم‌ستون به‌دست آمده است. متأسفانه شکل و حالت اصلی آن‌ها نامعلوم بوده و بازسازی‌های صورت گرفته تنها بر اساس حدس و گمان است. گچبری‌های تالار ستون‌دار این کاخ رنگ‌آمیزی شده بود، برخی از گچبری‌ها با چند رنگ و برخی دیگر با رنگ سرخ روشن (اخراپی) یا زرد رنگ‌آمیزی شده بودند (اشلومبرژه، ۱۳۸۹: ۵۷۵-۵۷۴).

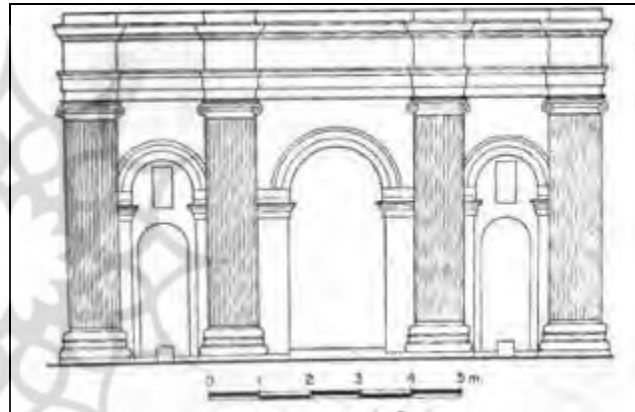
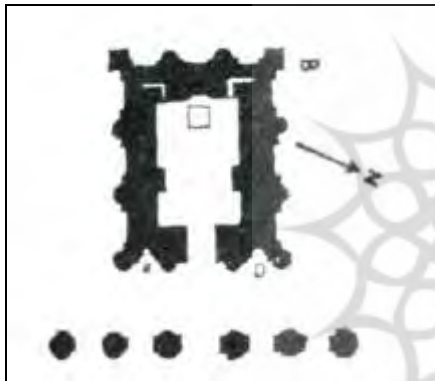
شکل ۳۵. نمایی از محوطه کیش (<https://oi.uchicago.edu/gallery>)

۸-۲- اروک

در سده اول میلادی مشاهده می‌شود معماری پارتی مجموعه‌ای از شکل‌های کهن یونانی را اخذ کرده و آن را دگرگون ساخته و بدان غنا بخشیده و شگفت ساخته است و همچنین شکل‌های کهن‌تر و جدیدتر شرقی را هم چاشنی آن‌ها کرده است (کالج ۱۳۸۰: ۱۱۱). چند پرستشگاه از این دوره متأخر در بین‌النهرین کاوش شده و یک نمازخانه کوچک پارتی در اروک در کنار دیوارهای سر به فلک کشیده معبد آنو-آناتوم قرار دارد و نمای آن دارای تزئینات ویژه این دوره است. تعدادی نیم‌ستون‌های گرد چسبیده به دیوار نمای خارجی آنجا را به سطوح مجزا تقسیم می‌کند. بالای هر یک از آن‌ها دارای تزئینی قوسی است. نیم‌ستون‌های این بنا احتمالاً می‌خواسته‌اند که به سبک کنتی باشند. استفاده عمده از این ترتیب و تزئین بالای هر سطح جدا شده با قوس نیم دایره‌ای صدف مانند با مقایسه آن با معماری رومی این بنا متعلق دو سده اول م. است. طرحی مشابه و پیچیده‌تر در نمای پرستشگاه پارتی دیگری در اروک که متعلق به خدای گارئوس است مشاهده می‌شود. در درون پرستشگاه و صحن داخلی جای انجام دادن رسوم و پستوهای رسوم به شیوه معبد‌های بابلی وجود داشت. اما در بیرون نفوذ جدید هنر رومی مدیترانه‌ای آشکار است. نیم‌ستون‌های گرد برجسته از دیوار با پایه‌های آتیک در سرستون ایونی (نوع خاص) در تنه دوریک نمای سطوح جدا شده را که

معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

هریک دارای قوس کور است بر فراز جرزهای برآمده تنظیم می‌کنند. بر فراز تزئینات سطوح پیشانی بالای سرستون و پیشانی یک طبقه کوتاه تزئین گچبری قرار دارد. هر یک از نماها ظاهری سه تاق نصرت ضریبی دارد (همان ۱۳۸۰: ۱۱۲). از نقش‌های برجسته سگ و اژدهای پر دار با دم بلند که با خاک رس پخته (سفال) ساخته شده‌اند، برای تزئین قوس‌ها و نماها استفاده شده است. سطوح آجری را با پوشش گچبری پوشانده‌اند. این لایه از گچ نمایی سفید و درخشان به بنا می‌بخشد. بر اساس کتیبه‌ای که در که در نزدیک این ورودی یافت شده، نشان می‌دهد که این بنا در سال ۱۱۰ میلادی سر پا بوده است. پایه‌های شش ستون که زمانی با تاق به هم وصل می‌شد با اندکی فاصله از ورودی گارنوس پیدا شدند. شاید پیرامون این جایگاه مقدس را که دیواری آن را احاطه می‌کرد ایوانی با تاق‌های قوسی بوده است، این ایوان ستون‌دار به پرستشگاه می‌پیوست و یک ردیف ستون را تشکیل می‌داد. در این بنا ستون‌ها پارتی بودند و در ساخت و پلان پرستشگاه‌ها از پرونائوس Pronaos یا هشتی و نائوس Naos اتاق مراسم از نقشه آشوریان و بابلیان تقلید شده و سبک و شیوه گچبری‌ها و تزئینات این بنا مشابه و قابل مقایسه با بناهای آشور است (همان ۱۱۳: ۱۳۸۰) (شکل ۳۶-۳۷).

شکل ۳۶. پلان و نمای معبد گارنوس اروک (کالج ۱۳۸۰: شکل ۳۲ و ۳۳).

شکل ۳۷. شیوه تاق‌زنی با آجر در اروک <https://oi.uchicago.edu/gallery>

۳- بناهای آرامگاهی

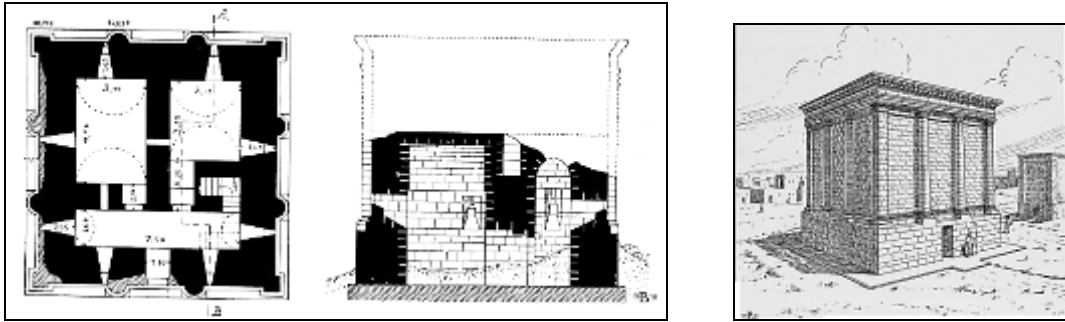
طبقات بالای جامعه پارتی در وضعی مشخص به خاک سپرده می‌شدند. هرچند که آرامگاه‌های نسا و اربل هنوز کشف نشده اما در بخش نسای نو بقایای یک آرامگاه بزرگ آجری که ممکن است برای یکی از اشراف باشد کشف شده است. یک ردیف ستون با سرستون‌های ایونی غیر بومی در جلو رواق بزرگ آن قرار دارد. بخش بالای نمای آرامگاه با سبک تزئینی آشوری در چند سطح آراسته شده، این شیوه‌ای رایج در تزئین اکثر بناهای پارتی بوده است. بر روی آن یک اتاق چهارگوش در وسط بود که پیرامون آن را دالانی گرفته

معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

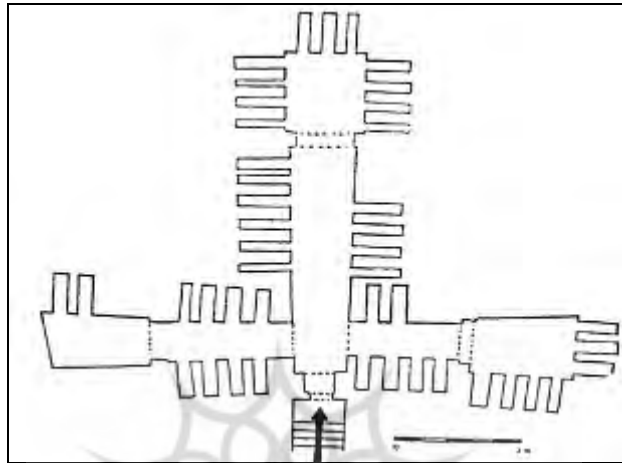
بود. این اتاق شاید صحن آرامگاه باشد. تعدادی اتاق و گذرهای گوشه‌دار هم بودند که در آن‌ها جا برای تابوت تعبیه شده بود. این ساختمان احتمالاً از سده دوم ق.م باشد. پس این شیوه به خاک سپردن در زوایا و حجرات روشی معمول در سراسر شاهنشاهی پارت بوده است. این‌گونه آرامگاه‌های خوش‌نما و آجری و سنگی در مغرب پارت فراوان بود. در الحضر ساختمان‌های چهارگوش سنگی در پایان دوران پارتی برای به خاک سپردن بازرگانان و امیران چه در خارج و چه در داخل حصارهای شهر ساخته بودند که الان ویران شده‌اند. نمای آن‌ها با تزئینات رومی ستون‌های چسبیده و جرز برجسته روی دیوار و پیشانی پرتکلف بالای سقف و ستون‌ها آراسته شده است (شکل ۳۸). درون بنا غالباً دوطبقه بود که با پلکانی به هم مربوط می‌شدند و تاقی با حفره‌های ساده سنگی داشتند و تقلید کم‌شبهاتی از آرامگاه‌های الحضر در آشور با مصالح آجری و اتاق‌های حفره‌ای مانند آرامگاه‌های مذکور در فوق به عمل آمده است. اما جالب‌توجه‌ترین آرامگاه قلمرو پارتیان برج‌هایی است در دورا و پالمیر که به سده سوم میلادی تعلق دارند. در پالمیر و دورا برج‌های خاکسپاری به سبک‌های دیگری نیز کشف شدند که شامل آرامگاه‌های زیرزمینی خانوادگی (سردابه‌ای)، آرامگاه پرستشگاهی و آرامگاه خانه‌ای بودند. در پالمیر برج با آرامگاه زیرزمینی گاهی باهم به صورت ترکیبی ساخته می‌شدند به این صورت بخشی از آرامگاه به صورت خانواده‌ای بود و چند زاویه و حفره برای جای دادن تابوت داشت (تصویر ۳۹-۳۸). در برابر حفره‌های برج‌های دورا که به سوی بیرون باز می‌شد در پالمیر به تالار درونی باز می‌شد (کالج ۱۳۸۰-۹۹: ۹۸). این فکر تازه که از غرب الهام گرفته بود با روش متداول پارت و آشور در هم آمیخت. مردگان را در برج‌های سنگی دوطبقه که از داخل و خارج حصار شهر ساخته می‌شد، می‌گذاشتند. مسلماً این فکر از برج‌های دورا و پالمیر گرفته شده است. گورستان سنگی بزرگ پالمیر (شهرمردگان) در دره‌ای نزدیک شهر ساخته شده بود (هرمان ۱۳۷۳: ۷۱). معروف‌ترین برج آرامگاهی، بنایی سنگی است که پالمیریان به آن خانه جاودانی می‌گویند و شهرت آن به خاطر تزئینات نما و قسمت داخلی بنا است (کالج ۱۳۸۰-۹۹: ۹۸). همچنین آرامگاه‌های سردابه‌ای در آشور و بابل نیز کشف شده که عبارت بودند از چند اتاق فرو رفته در زمین بود، احتمالاً نوک تاق‌های ضریبی در سطح زمین دیده می‌شد (هرمان ۱۳۷۳: ۷۱) در شهر دستوا و محوطه گلالک نزدیک شوش‌تر نیز آرامگاه‌های سردابه‌ای کشف شده است (رهبر ۱۳۷۶). در سال‌های اخیر محوطه‌های از دوره اشکانی مورد حفاری قرار گرفته از جمله اولتان قالاسی در اردبیل (علیزاده ۱۳۸۶) و دیگر نقاط ایران توانسته تاحدودی وضعیت این دوره را در داخل ایران مشخص نماید.

معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

شکل ۳۸. تصویر و پلان و بازسازی نمای آرامگاه آحضر از سده دوم میلادی (Andrae, II, 1912: Abb. 123, 125, 126).

شکل ۳۹. نقشه آرامگاه زیرزمینی با حفرهای تدفین در دیواره از شمش پالمیر در سده سوم میلادی (کالج ۲۴: ۱۳۸۰).

۴- جمع‌بندی

معماری و شهرسازی اشکانی در مناطق بین‌النهرین و سوریه به علت همسایگی و تجارت با یونان و روم و همچنین سنت‌های کهن بومی هرچند اجزایی از معماری و شهرسازی مناطق شرقی را در خود دارد. اما مهم‌ترین تأثیر معماری اشکانی در شهرها و بناهای مورد مطالعه در بین‌النهرین و سوریه آن نیم‌ستون‌های آجری با پوشش گچی و نیم‌ستون‌های تزئینی و استفاده فراوان از آجر به‌طوری‌که اشکانیان با استفاده از آجر و گچ توانستند ایوان‌هایی با طاق‌های بلند و استفاده از مجسمه و تندیس‌ها در بناها برعکس دوره یونانی و همچنین بناهای رومی که مجسمه جزئی از معماری محسوب نمی‌شد. در معماری اشکانی مجسمه و تندیس‌ها جزئی از تزئینات معماری درآمده‌اند و همچنین استفاده از تزئینات گچبری و گچکاری نیز از ویژگی‌های دیگر معماری اشکانی به حساب می‌آید. در زمینه شهرسازی اشکانیان دست به ایجاد دیوار و قلعه‌های مدور به دور شهرها که بیشتر جنبه دفاعی و نظامی داشت، زدند و علاوه بر این کم‌کم برج‌های مدور که از ویژگی‌های قلعه‌های نظامی سلوکی بود جایگزین گردید. همچنین استفاده نقشه شهرهای دایره‌ای در شهر فیروزآباد توسط ساسانیان به اوج خود رسید که این شیوه شهرسازی در شهر بغداد در دوره عباسی مجدداً مورد استفاده قرار گرفت.

این شهرها از نظر تجاری و کاروانی بسیار حائز اهمیت بودند و از نظر شیوه اداره اشکانیان در امور داخلی آن‌ها دخالت نمی‌کردند بلکه به همان شیوه کهن یعنی افراد محلی اداره می‌شدند و فقط در امور خارجی و پرداخت خراج زیر نظر اشکانیان بودند و وفادار به آن‌ها بودند. علاوه بر این در بناهای مذهبی از جمله معبد

معماری و شهرسازی اشکانیان در بین‌النهرین و سوریه

اروک که با بنایی با نقشه بابلی و تزئینات و استفاده از شیوه‌های هلنی- رومی ساخته شده است. این موضوع در بناهای مذهبی بخش شرقی امپراطوری اشکانی از جمله تاکسیلا در شمال غرب هندوستان که تلفیقی از معماری اشکانی و بومی است، سبک معماری کوه خواجه سیستان تاحدودی یادآور صومعه‌های بودایی است، نیز مشاهده می‌شود. می‌توان این تنوع در نقشه و تزئینات معابد را با آزادی مذهبی در این دوره مرتبط دانست.

در برخی از بناهای دوره اشکانی از جمله معبد پشت ایوان هترا تأثیر معماری هخامنشی ملموس است. معماری و تزئینات گچی استفاده شده در این دوره بعدها در دوره ساسانی مورد استفاده قرار می‌گیرد و در دوره اسلامی به اوج خود می‌رسد. که نمونه آن را در کاخ‌های کیش، کاخ کسری و همچنین در گچبری‌های دوره اسلامی سامرا می‌توان مشاهده کرد.

از دیگر آثار معماری مربوط به این دوره می‌توان به برج‌های خاموشی و گورهای سردابه‌ای اشاره کرد که در الحضر (هاترا)، گورهای سردابه‌ای شوش‌تر و پالمیرا بود که برج‌های خاموشی بیشتر سنتی مربوط به دورا اروپوس و پالمیر و به‌طور کلی غرب امپراطوری اشکانی بود که اشکانیان در ساخت آرامگاه‌ها از آن‌ها الهام گرفتند اما به‌جای استفاده از سنگ در ساخت این آرامگاه‌ها از آجر استفاده کرده و از تزئینات صورت‌ها در قوس‌های این بناها استفاده کردند. درمجموع هنر معماری و شهرسازی اشکانی در ابتدا زیر نفوذ و تحت تأثیر شدید هنر هلنی و رومی قرار داشت. اما بعدها هنر پارسی توانست آن‌ها را در خود هضم کند و رنگ و لعاب ایرانی بدهد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- اشلومبرژه، دانیل. (۱۳۸۹). هنر پارتی، بخش بیست و هشتم، تاریخ ایران، از سلوکیان تا فروپاشی دولت ساسانی، ج ۳، بخش ۲، گرد آورنده احسان یارشاطر، ترجمه‌ی حسن انوشه. تهران: امیرکبیر.
- پرادا، ایدیت. (۱۳۸۳). هنر ایران باستان، ترجمه یوسف مجید زاده. تهران: دانشگاه تهران.
- رهبر، مهدی. (۱۳۷۶). کاوش آرامگاه‌های الیمایی گل‌لالک شوشتر، یادنامه اولین همایش باستانشناسی-شوش. تهران: سازمان میراث فرهنگی.
- سفر، فواد و محمدعلی مصطفی. (۱۳۷۶). الحضر، ترجمه‌ی نادر کریمیان سردشتی. تهران: سازمان میراث فرهنگی.
- علیزاده، کریم. (۱۳۸۶). گزارش مقدماتی کاوش‌های باستان‌شناختی در اولتان قلاسی دشت مغان اردبیل-فصل اول و دوم (اسفند ۱۳۸۲-آبان ۱۳۸۳). تهران: پژوهشگاه.
- کالج، مالکوم. (۱۳۸۰). اشکانیان (پارتیان)، ترجمه‌ی مسعود رجب نیا. تهران: هیرمند.
- محمدی فر، یعقوب. (۱۳۸۷). باستان‌شناسی و هنر اشکانی. تهران: سمت.
- نوروززاده چگینی، ناصر. (۱۳۷۴). ضراب خانه پایتخت‌های ایران، پایتخت‌های ایران، به کوشش محمدیوسف کیانی. تهران: سازمان میراث فرهنگی.
- ویسهوفر، ژوزف. (۱۳۷۸). ایران باستان از ۵۵۰ پیش از میلاد تا ۶۵۰ پس از میلاد. تهران: ققنوس.
- هرمان، جرجینا. (۱۳۷۳). تجدید حیات هنر و تمدن در ایران باستان، ترجمه‌ی مهرداد وحدتی. تهران: دانشگاهی.
- Azarnoush, M., & Azarnoush, M. (1994). *The Sasanian Manor House at Hajjiabad, Iran*. Le lettere.
- Andrae, W. (1912). *Hatra, nach aufnahmen von Mitgliedern der Assur: expedition der Deutschen Orient-Gesellschaft. II teil.*. Hinrichs sche Buchhandlung
- Downey, S. B. (1988). *Mesopotamian religious architecture: Alexander through the Parthians*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Downey, Susan. (1986). *History of Art in Iran IV. Partian Art, Vol. II, Fasc. 6*, pp. 580-585.
- Gawlikowski, M. (2007). palmyra preliminary report on the forty—fifth season of excavations. *Polish archaeology in the Mediterranean, 19*, 517-526.
- Reuther, O. (1938). Parthian architecture. *A Survey of Persian Art, I*, ed. Arthur Upham Pope. Oxford University 411-444
- Hopkins, C. (Ed.). (1972). *Topography and Architecture of Seleucia on the Tigris*. University of Michigan.
- Keal, E. J. (1968). *Historical Summary in a Preliminary Report on the 1966-67 Excavation at Nippur*, dans: SUMER, Vol. 24, pp. 103-104
- Moorey, P. R. S. (1978). *Kish Excavations, 1923-1933: with a microfiche catalogue of the objects in Oxford excavated by the Oxford-Field Museum, Chicago, Expedition to Kish in Iraq, 1923-1933*. Oxford University Press.
- <http://news.yahoo.com/syria-antiquities-chief-urges-world-save-palmyra-152903822.html>
- <http://www.apollo-magazine.com/treasures-palmyra-preserved-worlds-museums/>
- <http://www.cbc.ca/news/world/isis-syria-tombs-1.3215865>
- <http://albedaiiah.com/news/2015/05/21/89796>
- <http://www.skyscrapercity.com>
- <http://www.projectmosul.org>
- <https://oi.uchicago.edu/gallery>
- <http://www.nybooks.com/daily/2015/05/25/palmyra-isis-arab-tragedy>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Dura-Europos_synagogue#/media/File:Duraeuropa-1-.gif
- <https://news.artnet.com/market/fbi-isis-smuggled-antiquities-328732>
- <http://www.lonelyplanet.com/news/2015/09/01/temple-of-bel-in-syrias-palmyra-destroyed-un>
- <http://www.theguardian.com/world/2015/sep/02/isis-destruction-of-palmyra-syria-out-of-the-city>